VÝSTAVA
TOVÁRNÍ KOMÍNY
NOVÉ VYUŽITÍ IKON
PRŮMYSLOVÉHO VĚKU

Od 30. října 2020 je umístěna v pivovarském muzeu černokosteleckého pivovaru. S ohledem na nouzový stav ji ale není možné zatím navštívit – toto pdf tak prezentuje výstavu alespoň v této virtuální podobě.

www.tovarnikominy.cz

TOVÁRNÍ KOMÍNY

Nové využití ikon průmyslového věku

Výstava je součástí projektu Dokumentace, evidence, prezentace a návrhy konverzí továrních komínů jako ohrožené skupiny památek průmyslového dědictví na území České republiky (DG16P02B011) v programu na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity NAKI II Ministerstva kultury České republiky.

POŘADATELÉ

FAKULTA STAVEBNÍ ČVUT V PRAZE

TOVÁRNÍ KOMÍNY

ZA PODPORY

MINISTERSTVO KULTURY

MEDIÁLNÍ PARTNER

PROPAMÁTKY
PORTÁL – ČASOPIS

www.tovarnikominy.cz

TOVÁRNÍ KOMÍNY

Tovární komíny se postupně stávají uznávanou součástí kulturního dědictví. Jejich vertikály byly nedílnou součástí průmyslového věku a významným způsobem se vtiskly do panoramatu našich obcí i krajiny. Svou podstatou na sebe vzaly symbolickou roli jedné odcházející epochy. Tovární komíny dnes – právě už často odstavené a nefunkční – výrazně poukazují na minulost daného místa, jsou podstatným topografickým prvkem i identifikačním bodem urbanizovaného prostoru i volné krajiny. Z dříve často nevítaných sousedů, kteří zamořovali své okolí kouřem nebo domněle hyzdili výhled z okna na historické panorama či krajinný celek, lze dnes vytvořit vzácný klenot s příběhem a vítaného společníka podílejícího se na tamním geniu loci. U těchto nepřehlédnutelných staveb se tak nabízí řada možností, jak je zapojit do stávajících či nových městských struktur nebo jak jimi oživit krajinný rámec.

Nové využití továrních komínů ve smyslu přisouzení jim nové, nepůvodní funkce je obecně komplikované. Vlivem své stavební podoby i náplně původní funkce vyžadují při úvahách o novém využití notně kreativní řešení. Zároveň ale světovým, a naštěstí již i českým, trendem je uchovávání komínů v jejich autentické podobě jako solitérní pomníky či landmarky, dominanty urbánních celků či kulturní krajiny. Komíny tak nalézáme jako běžnou součást veřejného prostoru – mezi domy, na ulicích, náměstích, v parcích, na hřištích, u obchodních center (či v jejich interiéru) apod.

Komínům se ale dají přisoudit i další funkce, diametrálně odlišné od té původní. Takových realizací u nás zatím mnoho nenajdeme a ač jsou mnohdy velmi zajímavé a inspirativní, je to tak také zřejmě v pořádku. Těžko lze mít z každého komína rozhlednu nebo na jeho dříku horolezeckou stěnu. V každém větším komínu není ani možné vybudovat kanceláře, či byty. Naopak se nabízí obohacování konstrukce komína nenásilnými a reverzibilními prvky, jako je noční nasvětlení a umělecké instalace světelného či jiného typu. Samostatnou kapitolou jsou pak případy čistě utilitárního využití, kdy je štíhlá vertikála využita pro nejrůznější účely nesení reklamy či telekomunikačních zařízení. Nutno dodat, že některé z komínů zůstaly či zůstávají stát díky legislativním nárokům, především památkové péče a ochrany čápa bílého.

Výstava blíže představuje 32 českých příkladů, kdy jsou komíny zachovány a nějakým způsobem nově využity. Komíny jsou roztříděny do sedmi skupin, které se snaží charakterizovat motivaci jejich zachování a způsob jejich nového využití. Toto třídění je nutné brát jako zjednodušující, neboť nové využití komína je zpravidla pestrou směsicí více kontextů, které prostupují napříč námi vybranými kategoriemi. Výběr komínů do jednotlivých kategorií tak byl přizpůsoben dle našeho pohledu ke zdůraznění některých motivů nového využití i jejich náplně tak, abychom poukázali na širokou a pestrou paletu možností. Výstavu doplňuje i 15 i příkladů nových využití továrních komínů v zahraničí pro doplnění kontextu možností i motivací jejich zachování.

Reprezentativní výběr komínů zařazených na výstavu byl založen na ústředním faktu, že byly dotyčné stavby cíleně zachovány či nově využity. Výstava se tak pak pokouší prezentovat širokou škálu možných přístupů i motivací a nevyhýbá se ani zobrazení méně vydařených či i přímo nevhodných příkladů. Tyto explicitně neoznačuje a nechává jejich posouzení na samotném divákovi – samozřejmě i s možností kritického porovnání s (taktéž otevřeně nevyřčenými) příklady hodnými následování.

www.tovarnikominy.cz

Pivovar, Plasy

Ponechání nepotřebného komína jako symbolického odkazu na průmyslovou historii místa je vždy vhodným a ceněným způsobem jeho záchrany. Zvláště významný je takový přístup v lokalitách, jejichž průmyslová historie není tolik známá, případně takových, kde existoval nějaký místně typický druh průmyslu. Komín, povětšinou ponechaný v autentické podobě, je navíc i orientačním bodem poutajícím pozornost již z dálky. Takto zachovávány zůstávají nejen komíny staré či architektonicky propracované, ale i ty obyčejné. A právě u nich bývá upřednostněna právě silná symbolika schopná nést paměť místa.

Parní čerpací stanice → landmark

Šilheřovice
49.912483, 18.316563
výstavba: 1862

Parní čerpací stanici nedaleko řeky Odry nechali roku 1862 postavit tehdejší majitelé šilheřovického zámku Rotschildové. Určena byla pro zásobování vodou rozsáhlého zámeckého anglického parku. Součástí čerpací stanice byl i tovární komín vysoký 30 metrů, donedávna považovaný za strážní věž či vodojem. Komín byl svou podobou přizpůsoben historizujícímu dekoru celé čerpací stanice. Stavba původně na pruském území se roku 1920 stala součástí Československa. Komín se svým stářím i – v kontextu českých zemí – unikátní romantizující architekturou řadí mezi nejzajímavější a nejhodnotnější komínové stavby u nás. Majitel aktuálně uvažuje o jeho opravě, zároveň probíhají i přípravy na jeho prohlášení za kulturní památku.

Cihelny → památník cihlářství

Strupčice
50.475139, 13.523729 (nižší komín)
a 50.474884, 13.522662 (vyšší)
výstavba: 1912 (nižší komín) a 1913 (vyšší) → nové využití: 2019

V malé obci Strupčice se nacházela celá řada cihelen, které postupně ukončovaly svůj provoz. Dodnes se z nich dochovaly pouze dva komíny někdejších kruhových cihelen Františka Hennlicha (ten vyšší) a Anny Glaserové. Komíny v majetku obce byly v letech 2017–2019 opraveny, v plánu je zde navíc vybudování malého muzea cihlářství. V současnosti je v obci instalována naučná stezka „Babičko, dědečku vyprávěj", která vede i prostorem kolem komínů a jeden její panel se věnuje právě stručné historii strupčických cihelen. Iniciativa zdejší samosprávy je tak více než vítaná. Komíny společně tvoří neobyčejně silné spojení, které je důstojnou připomínkou zdejší cihlářské historie a zároveň představuje esteticky atraktivní prostor přitahující pozornost nejen místních, ale jistě přispěje i ke zvýšení turistické atraktivity Strupčic.

Cihelna → soukromý park

Nesměň

49.935122, 15.018555

výstavba: 1930 → nové využití: kolem 2004

Zchátralou kruhovou pec Václava Urbana vybudovanou v roce 1930 nechal kolem roku 2004 majitel zbořit, komín ale ponechal stát jednoduše proto, že se mu líbil. Navíc je na něm umístěné čapí hnízdo. Okolí komína je dnes upraveno, pozemek ja zatravněný a doplněný o několik stromů. Po obvodu podstavce komína jsou osazeny lavičky a celý prostor pro posezení je zastřešen. I když se jedná o soukromý pozemek, majitel kolemjdoucím umožňuje na prostranství s komínem vstoupit, což je kromě čapího koloritu další a významnou přidanou hodnotou této stavby připomínající historii cihlářského průmyslu v obci.

Slévárna → supermarket

Rožmitál pod Třemšínem, Nádražní

49.601678, 13.874306

výstavba: 2. polovina 19. století → nové využití: 2016

Velmi starý oktogonální komín zůstal jako poslední stát po demolici arcibiskupské slévárny v roce 2009. I u něj majitel plánoval demolici, ale díky čapímu hnízdu a také díky protestům místních a i odborné veřejnosti byl nakonec zachován jako svědek průmyslové minulosti města. V roce 2016 uvolněné místo po továrně zaplnila budova supermarketu. V roce 2009 proběhl i podnět k prohlášení komína za kulturní památku. Tou se však nestal.

Sušárny a sklady chmele → různá nová využití

Žatec

výstavba: kolem 1880–1937

Město Žatec je známé svým unikátním souborem staveb sloužících ke zpracování a skladování chmele. K nim nedílně patří i přibližně třicítka dochovaných komínů, které tvoří hlavní poznávací prvek v panoramatu města. Právem tato lokalita usiluje o zápis na seznam světového dědictví UNESCO. Na podporu této kandidatury se již několikrát konala celosvětově jedinečná a výjimečná akce popularizující město chmele – a také komínů. Během ní členové Svazu českých komínářů obsadili vrcholy vybraných komínů a mávali z nich českými vlajkami. Akce se dosud konala v letech 2014, 2015, 2016 a 2018.

Lihovar → hotel

Valeč

49.147219, 16.035688

výstavba: kolem 1880 → nové využití: 2013

Součástí renesančního zámku z 16. století se roku 1880 stal i lihovar s výrazným továrním komínem. Po dlouhých letech chátrání byl areál v letech 2008–2013 novým majitelem nákladně opraven a zřízen zde wellnesový a kongresový hotel. Komín již dříve zbořeného lihovaru majitel ponechal jako nedílnou součást areálu, přičemž na něm sídlí i čáp bílý. Okolí komína je vydlážděno a doplněno o prvky zeleně. Z jedné strany u něj lze i parkovat, nicméně řidiči jsou od parkování pod komínem zrazováni cedulkou, která informuje, že auto může být znečištěno trusem hnízdících čápů.

Cihelna → školicí středisko

Svobodné Dvory, K Dolíkám
50.224868, 15.785593
výstavba: 1927 → nové využití: 2014

Jeden z nejvyšších komínů cihelen u nás vznikl při rozšíření cihelny Františka Komárka založené už v roce 1883. Jeho výška byla 60 metrů, dochoval se však s výškou méně než poloviční. Nová naděje pro rozbořenou a zchátralou cihelnu s již ubouraným komínem přišla v letech 2013–2014. Pec prošla konverzí na školicí středisko, kruhová pec byla opravena a její hmotu navíc doplnila moderní přístavba. Komín byl jako nedílná součást pece zachován a nese plachtu nesoucí nápis „Centrum andragogiky", a také antény, které jsou osazeny na jeho vrcholu tak, že ocelové podpůrné nosiče vizuálně prodlužují linii zkráceného dříku. V tomto konkrétním případě se jedná o vhodnější řešení než obvyklé osazení ocelového ochozu na dřík. V roce 2015 získala konverze ocenění Stavba roku 2015 Královéhradeckého kraje.

Cihelna → landmark

Krsy-Polínka
49.931287, 13.024349
výstavba: 20. léta 20. století

Patrně ve 20. letech 20. století byla trochu stranou okolních vesnic vystavěna na katastru obce Polínka kruhová cihelna. Po druhé světové válce byla po odsunu jejího posledního majitele Theodora Haidla zrušena a její strojní vybavení rozprodáno. Opuštěná cihelna připadla Místnímu národnímu výboru v Olešovicích, který ji využil na prodej stavebního materiálu. Zachován zůstal pouze komín a zchátralé zbytky pece, které pohltil les. Tím tak vzniklo místo s neopakovatelnou atmosférou, kde se kombinuje sukcese přírody s průmyslovým reliktem v podobě 30 metrů vysokého komína a rozbořené pece. Komín sice není zakonzervován, ale i tak má své nové využití. Místní ke komínu organizují společné procházky, je oblíbeným cílem výletníků, a dokonce si jeden pár toto místo vybral pro svoji svatbu.

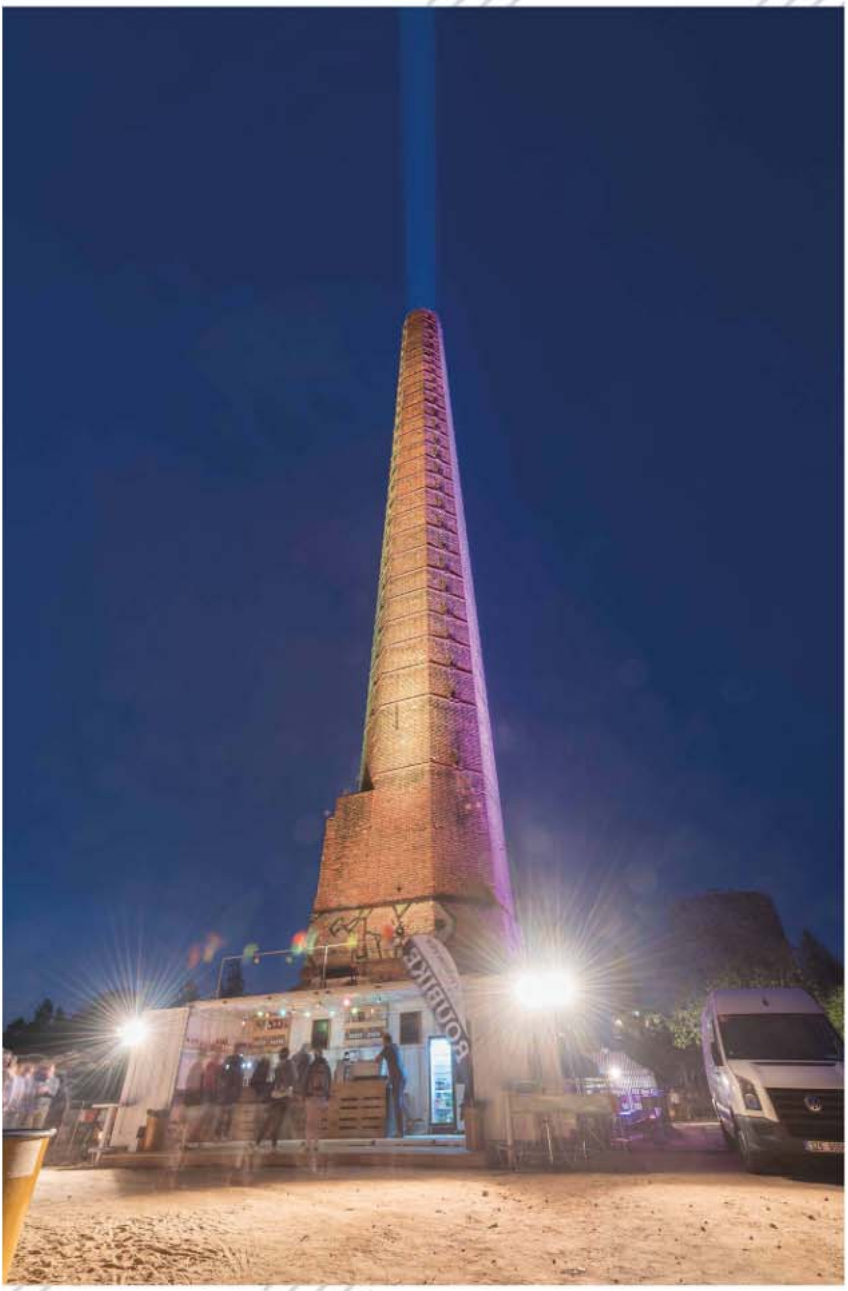

Cukrovar, Praha-Modřany

Zapojení cenného reliktu své doby do veřejného prostoru je vždy výzvou s velkým potenciálem a šancí vytvořit nové zajímavé místo. Komíny jako často nepřehlédnutelné stavby se stávají přirozenou součástí životního prostoru lidí a příjemným způsobem drží charakter a paměť místa, kterému dominují. Komíny tak můžeme nacházet různě na náměstích, ulicích, v parcích, ale i mimo urbanizovaný prostor – v krajině. Řadíme sem i komíny, které se staly součástí interiéru budov s veřejnou funkcí – typicky obchodních center.

Cukrovar → komunitní centrum

Praha-Modřany, K Modřanskému nádraží
49.998739, 14.404531
výstavba: kolem 1885 → nové využití: 2018

Hlavní modřanskou dominantou byl od 80. let 19. století komín zdejšího cukrovaru. Po zastavení výroby byl cukrovar v roce 2005 zdemolován a zůstal po něm stát právě jen tovární komín. Na volném území plánuje developer novou výstavbu s tím, že komín zůstane i nadále zachován. Prostor "pod komínem" zatím dočasně ožil a funguje zde komunitní centrum a kavárna. Při různých příležitostech byl komín umělecky nasvícen nebo se z něj kouřilo. Jeho hodnotu zvyšuje fakt, že se zachovaly i kouřovody a suterén kotelny. Je tak částečně dochován technologický tok spalin, což místu dodává silný potenciál pro návrhy nového využití.

Olejna → veřejný prostor s dětským hřištěm

Uhlířské Janovice, Grégrova
49.881636, 15.069332
výstavba: 1907

Budova někdejšího Suchomelova mlýna byla roku 1907 přebudována na olejnu pro firmu Meisl a Spiegel. V té době vznikl i tovární komín. Provoz objektu, který později sloužil opět mletí mouky, byl ukončen v roce 1960. Nevyužívaný areál byl roku 1982 zbořen a zůstal jen komín, kolem něhož vznikla skládka. Dnes je ale místo zrekultivováno a zatravněno. Komín sloužící jako hnízdiště čápů se stal dominantou malého veřejného prostoru s nově vybudovaným dětským hřištěm.

Továrna na barvy → volnočasový areál

Břasy
49.831900, 13.582897
výstavba: 1904 → nové využití: 2018

V okolí dnešní obce Břasy se od druhé poloviny 19. století dařilo průmyslu. Jedním ze zdejších provozů byla i továrna na barvy společnosti Dolové a průmyslové závody, dříve J. D. Starck, v níž byl v roce 1904 postaven i nový komín. Výroba v továrně fungovala až do roku 1989. V roce 2004 zchátralý areál továrny odkoupilo město a nechalo plošně vše s výjimkou komína a torza jedné malé haly zdemolovat. Nyní je komín ústředním bodem nově budovaného parku pojmenovaného podle jednoho z produktů továrny modré barvy – Ultramarinka. Na podstavci je příkladně umístěna cedulka informující o historii této stavby. Komín není jen památníkem, ale může i ožít, jak se například stalo při oslavách sta let republiky. Po jeho dříku se to hemžilo lezci ze Svazu českých komínářů, kteří z jeho hlavy mávali vlajkami. Následně místní hasiči komín rozkouřili dýmovnicemi a ten tak postupně vypouštěl dým v národních barvách.

Továrna na cívky → odpočinková zóna

Rýmařov-Janovice, Krátká
49.944502, 17.256306
výstavba: kolem 1880 → nové využití: 2012

Zuppingerova špulkárna byla založena v roce 1880 a dodávala cívky do okolních textilních továren. Brownfield koupilo v letech 2009–2010 město Rýmařov a v roce 2012 nechalo všechny budovy zdemolovat. Z důvodu hnízdění čápa bílého byl ale zkáze ušetřen oktogonální komín a ten se stal centrálním bodem nově vzniklé odpočinkové zóny s víceúčelovým sportovištěm. Přestože je komín součástí veřejného prostoru, nedostalo se mu zatím bohužel řádné opravy, kterou by zasloužilo především chátrající zdivo podstavce a hlavice. Paradoxně přímo na opryskaném podstavci je umístěna cedulka informující o finanční podpoře projektu regenerace tohoto brownfieldu Evropskou unií.

Pivovar → obchodní centrum

Děčín, Sofijská
50.772008, 14.193033
výstavba: 1897 (nejvyšší komín) → nové využití: 2014

Vznik pivovaru v tehdy samostatných Podmoklech se datuje do roku 1849 a při jeho průmyslových přestavbách na přelomu 19. a 20. století se v něm postupně objevilo hned několik komínů, některé z nich se dochovaly dodnes. Po ukončení provozu v roce 1997 areál pivovaru léta chátral, část jeho budov byla dokonce v roce 2008 zbořena poté, co z nich byla sejmuta památková ochrana. Nová kapitola v příběhu pivovaru se pak začala psát až roku 2014, kdy byla dokončena jeho přestavba na obchodní centrum. Obchodní galerie byla vestavěna do zbylé zachované části pivovarských staveb a sladovny. Do celku nakonec byly zapojeny i všechny zbývající tovární komíny. Ten nižší a mladší, sloužící původně patrně objektu požahovny, byl zakomponován do parkoviště. Větší komín, sloužící dříve kotelně, obklopily budovy centra a jeho podstavec se stal součástí vnitřních prostor nákupní galerie. Bez změny pak zůstala stát uprostřed areálu i dvojice hvozdů s typickými párníky. Ty společně s nejvyšším komínem dodávají v noci díky nasvětlení obchodnímu centru zajímavou atmosféru.

Pivovar → obchodní centrum

Opava, U Fortny
49.941344, 17.900129
výstavba: po 1892 → nové využití: 2012

Patrně roku 1893 byl ve starším areálu opavského měšťanského pivovaru vybudován nový tovární komín, který se dochoval dodnes. Pivovar přestal roku 2005 vařit pivo a poté, co jeho budovy nebyly prohlášeny za kulturní památku, začala v roce 2010 jeho částečná demolice. Dílčí části technologického toku výroby piva (např. varna či spilka) ale zůstaly stát a demolici unikl také právě komín. Dochované stavby následně posloužily jako základ nového obchodního centra, které bylo otevřeno koncem roku 2012. Masivní podstavec komína se stal ústřední a impozantní dominantou nákupní haly a dřík prostupuje skrze proskelnou střechu. Realizace obdržela titul Stavba roku 2013.

Apretura a barevna, Chrastava

Statut kulturní památky je legislativně podložený způsob zajištění zachování komína. Navíc podtrhuje možné vnímání komína z pohledu tradičních hodnot (stáří, architektura a podobně). Výjimečně je za kulturní památku prohlášen jen samotný komín, nejčastěji bývá prohlášen celý soubor budov a komín jako jejich nedílná součást (byť někdy nemusí v procesu prohlášení hrát nějakou podstatnou roli). Aktuálně evidujeme asi stovku komínů majících status kulturní památky.

Kotelna Dittrichovy hrobky → landmark

Krásná Lípa, Smetanova
50.909536, 14.502914
výstavba: kolem 1889 → kulturní památka: 2007

Dittrichovo mauzoleum bylo vystavěno při jižní zdi krásnolipského hřbitova v letech 1888–1889 dle plánů německého architekta Julia Carla Raschdorffa. Hrobka se může mimo jiné pochlubit i jednou unikátní a kuriózní záležitostí: původně byla dálkově vytápěna z 25 metrů vzdálené samostatně stojící kotelny. Součástí kotelny je i tovární komín vysoký pouhých 12 metrů. Ten je dnes volně přístupný jako součást veřejného parku. Dlouhá léta stavby chátraly, ale v posledních letech začíná občanské sdružení Omnium postupně s opravnými pracemi mauzolea jakožto kulturní památky a opravy se tak snad dočká i kotelna s komínem.

Tkalcovna → landmark

Praha-Libeň, Voctářova
50.103748, 14.470009
výstavba: 1875 → kulturní památka: 2020

Komín někdejší tkalcovny bratří Perutzových postavený roku 1875 je jedním z nejstarších dochovaných továrních komínů v Praze. Areál, který později sloužil i jiným účelům, byl od roku 2010 postupně bořen, až nakonec zůstal stát jen tovární komín a jedna hala z mladšího období (mající od roku 2013 status kulturní památky). V letech 2017–2019 byl na uvolněném pozemku vystavěn komplex kancelářských budov Palmovka Open Park a komín zůstal solitérně stát uprostřed malého prostranství mezi budovou a ulicí. Díky své poloze i výšce komín dnes tvoří podstatný orientační a identifikační bod uplatňující se prakticky ve všech dálkových pohledech na oblast staré Libně. Komínu se ale zatím nedostalo náležité opravy, i přesto se však v roce 2020 po právu stal kulturní památkou.

Textilní továrna, Humpolec

Je u nás jen málo továrních komínů, u nichž bylo v rámci nového života pohodlně zpřístupněno jejich nitro. Komínový průduch, u menších staveb často stísněný, může poskytovat nejen netradiční pohled vzhůru, ale nabízí i celkově zajímavou atmosféru, kdy se člověk nachází v prostoru, kterým (v případě, že komín sloužil kotelně) proudily spaliny o teplotách několika stovek stupňů Celsia.

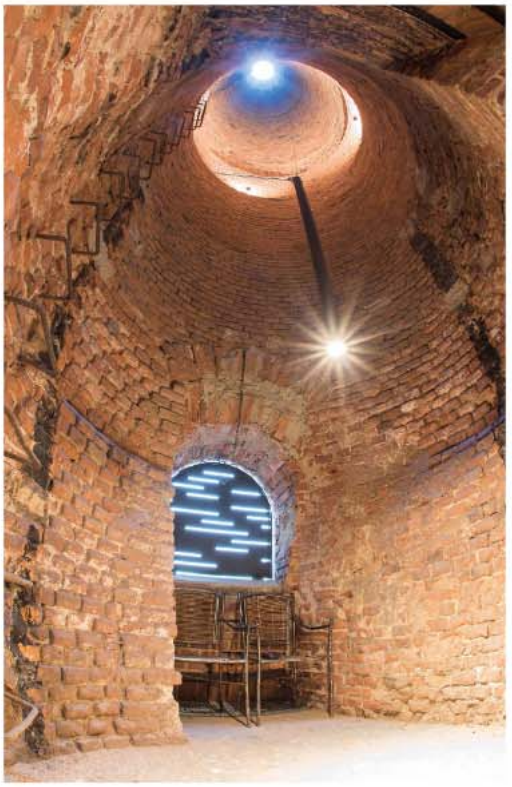

Podniková elektrárna → administrativní budova

Praha-Karlín, Pernerova
50.091733, 14.455491
výstavba: 1902 → nové využití: 2005/2016

Podniková elektrárna pro rozsáhlý tovární areál Akciové společnosti strojírny, dříve Breitfeld & Daněk byla vybudována na počátku 20. století. Její 45 metrů vysoký komín byl v té době v areálu jen jedním z mnoha, dnes ale zbyl jako jediný. V roce 2005 došlo ke konverzi kotelny a strojovny v rámci níž byl zachován i komín. Do nového života jej v rámci adaptace na administrativní budovu uvedla architektonická kancelář Claudia Silvestrina. Podstavec komína tvoří součást vstupní haly a dřík prostupuje střešní konstrukcí ven. O několik let později dostal po změně majitele komín další funkci – byl do něj vytvořen vstup s tím, že jeho nitro je osvětleno a vnitřní prostor s drobným nábytkem slouží jako relaxační místnost a kuřárna – aneb slovy autora návrhu: „Z komína se bude zase kouřit."

Továrna na uzeniny → administrativní budova

Praha-Nusle, Boleslavova
50.064756, 14.439637
výstavba: 1926 → nové využití: 2019

I komín, který je schován ve vnitrobloku a nejde ho tak pořádně odnikud vidět, může získat svou novou roli. Komín uzenářského provozu Augustina Šebka z roku 1927 byl Ateliérem Hoffman při konverzi na kancelářskou budovu ponechán jako nedílná součást továrny a vzpomínka na její někdejší průmyslový význam. Do komína byl novým otvorem umožněn vstup k nasátí netradiční atmosféry.

Textilní továrna → zóna pro umění

Humpolec, Kamarytova
49.544113, 15.354716
výstavba: 1912 → nové využití: 2018

Komín byl vystavěn v roce 1912 pro potřeby humpolecké textilní továrny Františka Procházky založené již v roce 1884. Je u nás jediným známým továrním komínem, jehož nitro bylo uzpůsobeno výstavním účelům. Stalo se tak v letech 2016–2018, kdy byla tovární budova přeměněna na galerii současného umění – tzv. zónu pro umění 8smička. Zpřístupněním nitra komína vznikl výstavní prostor o ploše kolem šesti metrů čtverečních. S ohledem na náročnou investici do zakonzervování komína a nutné stavební úpravy se stal prostor v komíně s cenou 250 tisíc Kč bez DPH na metr čtvereční nejdražší výstavní plochou v rámci celé konverze továrny na galerii. V kontextu malého města, jakým je Humpolec, lze konverzi továrny na galerii a zapojení komína do ní zařadit mezi příkladné a následováníhodné realizace.

Sklárna → památník

Holýšov, Tovární
49.594303, 13.099782
výstavba: 1907 → nové využití: kolem 1943/2016

V roce 1907 byl postaven pro místní sklárnu komín výšky 65 metrů. Sklárna byla ale roku 1934 uzavřena a v roce 1939 se dostala do rukou koncernu Deutsche Waffen- und Munitionsfabriken, která v areálu zavedla výrobu munice. Tím se během druhé světové války podnik zařadil mezi potenciální cíle bombardování a komín v té souvislosti získal nové strategické využití. Aby neupozorňoval bombardéry na polohu továrny, byl zkrácen na výšku 20 metrů a zastřešen. Do nitra komína bylo vybudováno několik pater a ve dříku bylo prolomeno několik pozorovacích otvorů. Vznikla tak zatím jediná známá přestavba komína za účelem pobytu a pohybu lidí uvnitř. Hodnoty této neobyčejné protiletecké pozorovatelny byly stvrzeny v roce 2016 prohlášením komína za kulturní památku. Realizace je navíc příhodnou ukázkou toho, jak rozsáhlé stavební zásahy může komín po technické stránce zvládnout.

Tiskárna látek → skladiště

Česká Lípa, Moskevská
50.684806, 14.544048
výstavba: 1908 → nové využití: 2001

Jednou z mnoha továren na potiskování textilu v České Lípě byla i kartounka Arnolda Rosenthala. Při jedné z modernizací továrny došlo i k výstavbě nového továrního komína. Ten se ale na rozdíl od budov v areálu (který dnes slouží novému účelu) nedochoval v původní podobě. Jako nepotřebný byl totiž v průběhu roku 2001 ubourán tak, že zůstala stát pouze jeho spodní část vysoká sedm metrů. Toto torzo bylo zakryto věžovitou střechou, do dřívějších otvorů bylo osazeno okno a dveře. Interiér byl omítnut a začal sloužit jako skladiště. V podstatě se v této podobě torzo komína dochovalo dodnes, ač pod novým majitelem v současnosti nevyužívané.

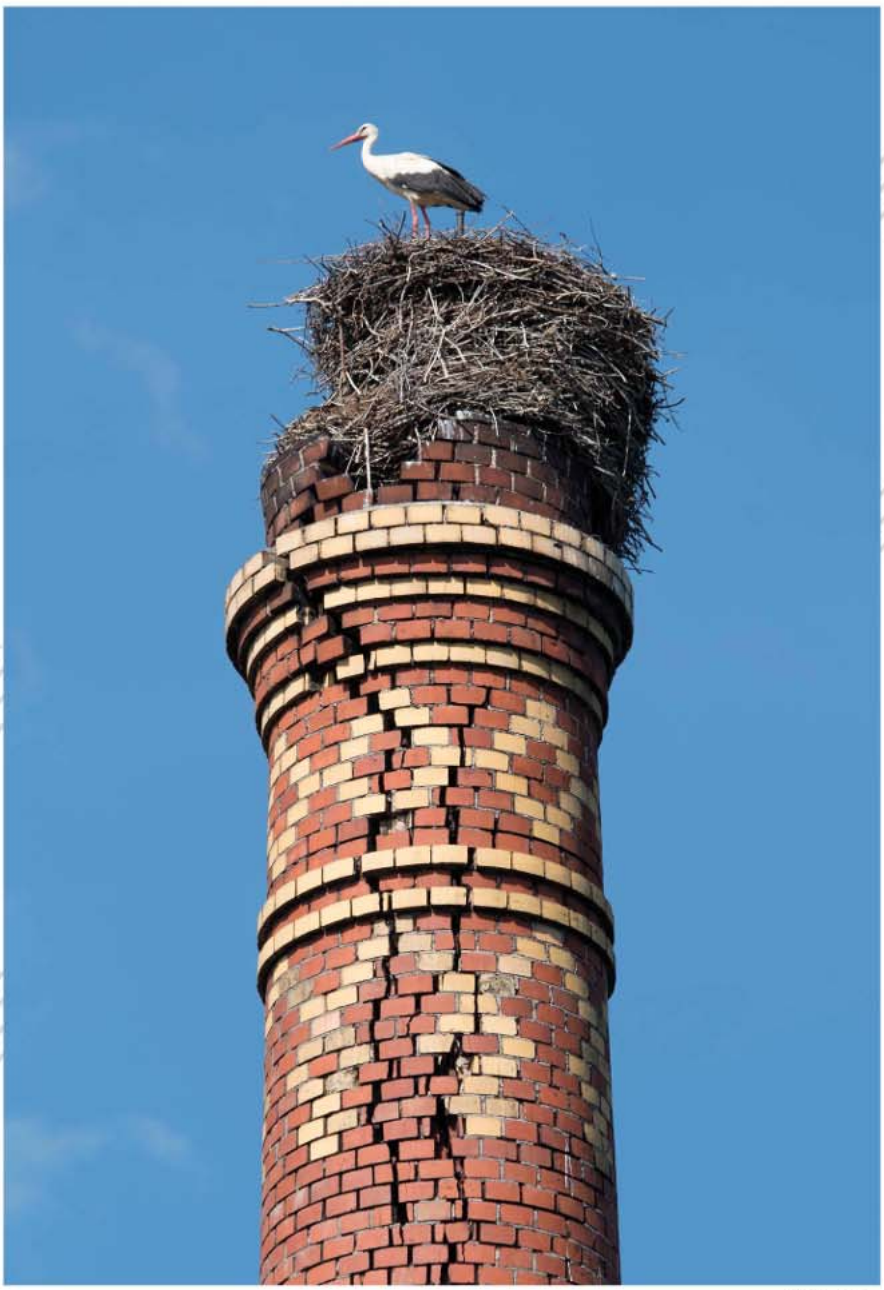

Cihelna, Slatiny

Čápi u nás rádi a často užívají komíny ke svému hnízdění. V rámci střední a východní Evropy se jedná o český unikát. Hnízděním čápa vzniká kolorit typický zejména pro náš venkov. Ptačí život na komíně se pak stává součástí místní komunity, která jej s oblibou sleduje. Navíc tím, že je čáp chráněným druhem, se tak nahlíží i na jejich hnízdiště, což řadu komínů uchránilo před demolicí. Aktuálně evidujeme téměř tři stovky komínů s čapím hnízdem.

Lihovar → lázně

Lázně Bohdaneč, Masarykovo náměstí
50.076151, 15.681997
výstavba: 2. polovina 19. století → nové využití: 1897

Ve druhé polovině 19. století byl v tehdejší Bohdanči zřízen ve dvoře domu čp. 8 lihovar, ale již v roce 1897 se jej jeho tehdejší majitel Jan Veselý rozhodl přeměnit na lázně. Na lihovarském komíně začal o rok později hnízdit čáp bílý. Čápi byli záhy vysloveně zmiňováni v inzerátech jako jeden z benefitů slatinných lázní po boku například rybolovu, verand, ústředního topení, honitby a vodotrysku. Později byla budova lihovaru zbořena a zůstal jen komín, kolem kterého vyrostly nové budovy a park. Komín s čápy se stal tradiční a neodmyslitelnou součástí každodenního života lázní a zdejší hosté ho začali brát jako oblíbený a atraktivní prvek. Dnes je komín výšky 16 metrů kompletně porostlý popínavou zelení, čímž může být rozpoznání jeho podstaty značně ztíženo. Lázeňský areál s parkem a komínem jsou dnes kulturní památkou.

Strojírna → supermarket

Cheb, Evropská
50.074233, 12.374671
výstavba: přelom 19. a 20. století → nové využití: kolem 2002

Většina budov strojírny a slévárny M. Fischera vybudovaných na přelomu 19. a 20. století byla demolována roku 2001. Uvolněné místo zaplnila hmota supermarketu. Na základě požadavku odboru životního prostředí s ohledem na hnízdění čápa bílého musel být ale zachován komín. Došlo tak ke zvláštní situaci, kdy nízká soudobé utilitární hmota supermarketu pohltila podstavec komína a dřík ční z jeho střechy. O evidentní nedobrovolnosti zachování továrního komína majitelem svědčí i fakt, že podstavec komína je v interiéru zcela zamaskován obkladem a potenciál této části komína tak nebyl trestuhodně využit (zajímavé srovnání se pak nabízí s realizacemi v Děčíně a především v Opavě – viz Veřejný prostor).

Lihovar → veřejný prostor

Tučapy
49.291570, 14.806731
výstavba: 1909

Lihovar v Tučapech vznikl přestavbou pivovaru v roce 1884, komín byl ale postaven až později, přičemž nahradil komín původní. Po demolici celého lihovaru někdy v druhé polovině 20. století zůstal stát komín osamocen. Jeho okolí je protkáno pěšími stezkami, nicméně prostor je nekultivovaný a zeleň neudržovaná. To je dáno nejspíš tím, že komín stojí v poldru Černovického potoka. Obec, která má čápa ve svém erbu, se v roce 2005 v Táborských listech o čapím hnízdu vyjádřila, že jej hodlá zachovat nejen s ohledem na případné problémy s povolením jeho odstranění, ale i s ohledem na tradici – jedna z verzí názvu obce se odvozuje právě od zdejšího hojného hnízdění čápů.

Lihovar → veřejný prostor

Heřmanov
49.378958, 16.181411
výstavba: 1929

Lihovar v Heřmanově dostal svůj komín při velké modernizaci koncem 20. let 20. století. Budovy lihovaru byly zbořeny v 70. letech 20. století a komín zůstal stát nejspíš jen z toho prostého důvodu, že se na něm již dříve usadil čáp bílý. Komín je dnes výraznou dominantou obce, která zastiňuje i nedaleký kostel sv. Mikuláše. Prostor kolem něj je zatravněn a upraven. Štíhlá stavba hraje svou roli také v životě občanů, je styčným bodem pro různá setkání místních tzv. pod komínem. Obec stvrzuje kvality komína i tím, že jej zařadila do naučné stezky vybudované v letech 2014–2015. Třetí zastavení z celkem šestnácti je věnováno právě komínu a čápům na něm hnízdícím.

UTILITÁRNÍ VYUŽITÍ

Přádelna bavlny, Doudleby nad Orlicí

Komín může přinášet i finanční zisk, který lze použít přinejmenším na jeho další údržbu a nezbytné opravy. Mezi tyto utilitární možnosti patří především jeho využití jako nosiče telekomunikačních technologií a reklamy. Komíny jsou sice většinou dodatečnými konstrukcemi či malbami zhyzděny, nicméně vzniklou situaci lze vnímat i tak, že se jedná o reverzibilní stav. Každopádně bývá toto využití přinášející benefit motivací majitelů komín zachovat.

Výtopna → vysílač

Olomouc-Povel, Mišákova
49.583325, 17.251272
výstavba: kolem 1980 → nové využití: 2010

Lokální výtopna s komínem byla postavena na počátku 80. let 20. století a po svém odstavení se dostala do rukou soukromé společnosti. Ta začala v roce 2010 využívat nejprve komín jako nosič vlastního technologického zařízení pro příjem a vysílání dat. Pro přístup k němu bylo uvnitř komína vybudováno točité schodiště, přičemž u nás není známa žádná jiná realizace podobného rozsahu. V roce 2013 majitel výtopnu zbořil, místo ní pak v podobné hmotě postavil bytový dům a komín se z poloviny stal součástí jeho vstupní haly.

Cukrovar → vysílač

Lázně Toušeň, Hlavní
50.172840, 14.702565
výstavba: počátek 20. století → nové využití: kolem 2002

Cukrovar byl založen v roce 1868 a později, za majitele Jakoba Passera, byl k němu postaven 60 metrů vysoký komín. Původní budovy v současnosti využívá soukromý vlastník pro podnikatelské aktivity. Některé objekty včetně komína pak pronajímá. Komín dnes slouží potřebám mobilního operátora. Pro instalaci technologie si ale majitel nepřál typický ochoz umístěný na dříku a řešením se tak stala asi šest metrů vysoká příhradová ocelová konstrukce nesoucí antény, navíc opláštěná laminátovými deskami. Pro přístup k anténám slouží žebříkem a osvětlením osazený průduch s průměrnou světlostí kolem 250 centimetrů. Tímto provedením, které u nás nemá obdoby, se komín řadí mezi tu hrstku nově využitých, u nichž jejich nitro slouží k pohybu osob – byť tedy v tomto případě jen těch povolaných.

Panelárna → supermarket

Zlín-Jižní Svahy, Okružní
49.235715, 17.667004
výstavba: po 1980 → nové využití: 1997

Panelárna, která od počátku 70. let 20. století dodávala panely pro okolní vznikající sídliště, byla po svém uzavření adaptována pro potřeby obchodního řetězce. V roce 1997 tak byl v hlavní hale otevřen supermarket a u ní stojící 27 metrů vysoký komín (postavený v 80. letech) se stal reklamním poutačem – na dřík byl navěšen billboard a na hlavě se objevila socha čápa. Patu komína navíc pohltila otevřená patrová přístavba z lehké ocelové konstrukce, která posloužila jako venkovní posezení místní restaurace.

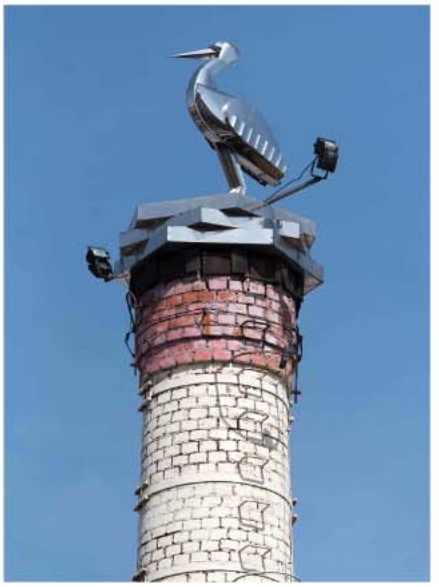

Parní pila → supermarket

Kostelec nad Černými lesy, Pražská
49.991072, 14.851144
výstavba: 1923 → nové využití: 2011

Parní pilu s truhlářstvím si nechal postavit František Živec v roce 1923. Pila byla v provozu až do své demolice v roce 2011, po které zůstal jen komín. Na nově uvolněném místě byl pak vystavěn supermarket. Komín stojí na pruhu zeleně hned vedle parkoviště, je natřený sytě červenou barvou a nese na sobě reklamu v podobě plachty s názvem obchodního řetězce. I přes křiklavý nátěr nelze komínu upřít funkci výrazného nositele paměti místa, i když paradoxně propaguje spíše supermarket než historický průmyslový význam lokality.

Továrna na úpravu kožešin → showroom

Plzeň-Doubravka, Jateční
49.757595, 13.406812
výstavba: po 1914 → nové využití: 2011

Továrna na úpravu a barvení kožešin vznikla někdy v prvních desetiletích 20. století. V roce 2011 proběhla její konverze na prodejnu keramických obkladů a vybavení koupelen. Vedení společnosti chtělo komín z estetických důvodů zbourat, ale Svaz českých komínářů představil potenciál při zachování komína a poukázal na možnosti, kterak komín nově využít – například pro reklamu. A skutečně z komína se reklama stala, jen byla při rekonstrukci poněkud zastřena jeho podstata – což souvisí s celkovým novým pojetím hmoty původní továrny a fasád, které zcela smazalo stopy po průmyslovém účelu stavby.

Pivovar, Dalešice

Specifickým způsobem využití, a to nejen nefunkčních komínů, je také možnost umožnit na ně přístup. Ve 21. století byl překvapivě pouze jediný komín přestavěn na rozhlednu. Existuje i několik málo realizací, kdy byl komín přebudován na horolezeckou stěnu. A také existuje výstup po ocelových stupadlech – to pak majitelé komínů pořádají jištěné výstupy. Speciální kapitolu představují akce Svazu českých komínářů – tento spolek nemající ve světě obdoby často pořádá hromadné výstupy svých členů na vybraný komín. Komín tímto netradičním způsobem ožije a pozitivně poukáže na svoji existenci. Majitelé a podniky různého charakteru bývají této aktivitě často nakloněni a leckdy událost využívají ke své propagaci.

Zahradnictví → rozhledna

Brno-Komárov, Hněvkovského
49.169888, 16.623344
výstavba: kolem 1970 → nové využití: 2013

Komín vznikl v areálu někdejšího ústředního zahradnictví města Brna kolem roku 1970, aby sloužil kotelně postavené pro vytápění skleníků. Po zrušení zahradnictví začalo město budovat na uvolněném pozemku sportovní areál. Pro komín byl zásadní rok 2013, kdy došlo k jeho přestavbě na rozhlednu. Je to dosud jediná známá současná přestavba tohoto druhu u nás. Komín má 25 metrů a na jeho dřík bylo umístěno točité schodiště končící na plošině osazené na vrcholu. Kotelna byla zbořena, tu nahradila nová stavba s horolezeckou stěnou. Přístup ke komínu vede právě touto novostavbou a je zpoplatněn.

Čistírna odpadních vod → muzeum

Praha-Bubeneč, Papírenská
50.109830, 14.402360
výstavba: 1905 → nové využití: 2016

Čistírna odpadních vod, která je dnes národní kulturní památkou, vznikla v letech 1901–1906 dle projektu anglického inženýra Williama H. Lindleye. Součástí čistírny se staly i dva komíny, z nichž jeden slouží dodnes dochované kotelně. Druhý pak byl vybudován k odvětrání kanalizačního systému v podzemí. Z čistírny je dnes muzeum. Ventilační komín s výškou 30 metrů bývá příležitostně užíván k jištěným výstupům pro veřejnost. Zájemci mohou nejen vylézt po stupadlech, ale i slanit vnitřkem komína a proniknout tak do kanalizačního podzemí.

Sklad chmele → Chrám chmele a piva

Žatec, náměstí Prokopa Malého
50.324421, 13.544851
výstavba: počátek 20. století → nové využití: 2012

Komín hvozdu sušárny byl postaven patrně někdy na počátku 20. století. Právě díky jeho konstrukci v podobě vertikálního hvozdu ukončeného kupolí a komínem se mu dostalo v rámci adaptace skladu nového využití. Současný vlastník město Žatec sklad přebudoval na tzv. Chrám chmele a piva obsahující mimo jiné minipivovar s restaurací. Od roku 2012 zde zprovoznil atrakci průlez komínem. Zájemce si za užití bezpečnostního jištění a pod dohledem vyškolené osoby může vylézt 18 metrů po žebříku nitrem hvozdu a průduchem komína.

Přádelna bavlny, Darwen,
Spojené království

Přístupy k zachovávání a novému využití továrních komínů v zahraničí jsou principiálně podobné jako u nás. Zároveň ale představují širokou mozaiku nejrůznějších realizací i motivací k nim. Uvedené příklady tak mohou sloužit nejen jako zdroj informací pro srovnání s přístupy u nás, ale některé z nich zároveň mohou být i inspirací snadno přenositelnou do našich podmínek.

Plynárna → veřejný park

Nizozemsko, Rotterdam

Tovární komín s železobetonovým vodojemem postavený v roce 1914 se po ukončení provozu v roce 1968 dochoval společně s dvěma malými plynojemy. Území bylo sanováno ale až v letech 2013–2015 a kolem komína vznikl veřejný park. Komín je dnes významný i tím, že se jedná o poslední dochovaný tovární komín s vodojemem na území Nizozemska. Pro srovnání, na našem území jich stojí dosud dvacet.

Lihovar → památník

Nizozemsko, Bergen op Zoom

Komín byl postaven v roce 1938 a patřil se svojí výškou 75 metrů mezi nejvyšší komíny v Nizozemsku. Po demolici lihovaru byl z důvodu špatného stavu ubourán, ale zůstal zachován. Jeho původní výška byla později obnovena pomocí 15 metrů vysoké ocelové konstrukce s instalovaným nočním nasvětlením.

Zahradnictví → dětské hřiště

Nizozemsko, Amsterdam

Po zániku zahradnictví firmy Van Vliet & Wielinga byl na jeho území vybudován veřejný park Frankendael. Od roku 2002 slouží 11 metrů vysoký zděný komín jako hnízdiště čápa bílého. Navíc se komín stal ústředním bodem nově vzniklého dětského hřiště. Na komín byla osazena také cedule informující o historii místa.

Mlékárna → památník

Nizozemsko, Opmeer

Torzo továrního komína představující jediný pozůstatek místní mlékárny dnes stojí mezi rodinnými domky na malém pásu zeleně. Roku 1997 byla na komín osazena konstrukce s barevnými skly a na dřík byla připevněna pamětní deska upomínající na zdejší slavnou mlékárenskou historii.

Továrna na olivový olej → náměstí

Španělsko, Córdoba

Komín jako jediný pozůstatek po továrně se stal ústředním bodem nově vzniklého náměstí. Historii místa připomíná nejen cedulka na jeho podstavci, ale i sousedící restaurace La Fábrica 1903. Zajímavostí budiž neplánované další užití komína – podstavec je stažen ocelovými táhly, která jsou mírně odsazena od líce zdiva. Děti tak hravě využívají této konstrukce, jako by to byly žebříny.

Cihelna → veřejný park

Španělsko, Terrassa

V katalánském městě Terrassa se dochovala celá řada komínů, které dnes můžeme najít například v parcích, na náměstích, v ulicích, ve vnitroblocích, na školním hřišti. Jeden z nich – komín cihelny Almirall z roku 1955 – ale naprosto vybočuje. Díky svému schodišti se v roce 1990 dostal do Guinnessovy knihy rekordů, a to jako stavba mající nejvyšší točité schodiště na světě. K demolici celé továrny došlo v 90. letech 20. století, samotný komín byl v roce 1995 opraven a okolo něj vzniklo náměstí s parkem lemované novostavbami.

Lihovar → veřejný prostor

Španělsko, Tomelloso

Ve městě proslulém svým lihovarským průmyslem se dodnes dochovaly čtyři desítky komínů. Několik z nich se už stalo součástí veřejného prostoru, jako i tento 41 metrů vysoký komín z roku 1964. Komín patří mezi hrstku těch, které mají netradičně řešený dřík ve tvaru spirály.

Olověná huť → památník

Španělsko, Málaga

V Málaze se dodnes dochovalo 13 továrních komínů, které jsou zařazeny do katalogu chráněných komínů města. Nejvyšší z nich stojí přímo na pláži a příkladnost této obnovy komína, která dosahuje evropského významu, byla stvrzena získáním zvláštního uznání Ceny Evropské unie za kulturní dědictví / Ocenění Europa Nostra v roce 2009.

Konzervárny → veřejný prostor

Španělsko, Molina de Segura

Továrny (zejména ty po konzervárenském průmyslu) byly ve městě postupně zbořeny a zůstaly po nich jen komíny. Postupem doby je obklopila nová výstavba a staly se tak součástí veřejného prostoru. V roce 2012 využilo město této výchozí situace a pro podporu turismu vytvořilo turistickou cestu po komínech zvanou Entre Chimeneas (Mezi komíny).

Lihovar → veřejný park

Španělsko, Valencie

Napříč celým městem se jako promenáda táhne veřejný park, přičemž v jedné jeho části trčí z trávníku dva komíny. Zůstaly tu jako jediné pozůstatky po místním lihovaru. Komíny jsou po boku dalších na území Valencie zařazeny do katalogu chráněných památek a navíc jsou chráněny zákonem z roku 1998, který v celém Valencijském společenství plošně chrání všechny komíny postavené před rokem 1940.

Elektrárna → muzeum

Německo, Plessa

Víc než stometrové komíny jsou zachovány společně s elektrárnou vystavěnou v letech 1926–1942. Z elektrárny je dnes muzeum ve stylu posledního pracovního dne, areál ale slouží i různým kulturním akcím. Ožívají také tovární komíny, a to díky Svazu českých kominářů, kteří zde nepravidelně podnikají hromadné výstupy.

Gumárna → veřejný park

Belgie, Gent

Továrna a komín – jeden bez druhého nemohly za dob výroby fungovat. Proto je víc než vhodné při konverzi továrny ponechat i komín. Zvlášť když je většina budov v areálu zdemolována. Tak jako je tomu v této bývalé gumárně v Gentu. Na místě demolovaných budov vznikl park, jehož součástí komín dnes je, a lze tak posedět v jeho stínu.

Olověná huť → památník

Spojené království, Chesterfield

Nejstarší tovární komín v Británii – takový titul má komín s datací stavby kolem roku 1770. V roce 1979 byl opraven a zůstává tak stát uprostřed vřesoviště. Komín je tzv. zapsanou památkou.

Přádelna bavlny → residenční komplex

Polsko, Lodž

Dějiny Lodže jsou úzce spojeny s textilním průmyslem. Po úpadku tohoto odvětví zbyla ve městě celá řada opuštěných továren. Ty jsou postupně konvertovány na různé účely. V tomto případě vznikla z etážové stavby bytová budova a komín se stal impozantní dominantou místa.

Uhelný důl → náměstí

Belgie, Heusden-Zolder

Po uzavření dolu získala řada budov v jeho areálu (včetně komína) status chráněné památky. Kolem komína postaveného v roce 1913 vzniklo náměstí a společně se sousední těžní věží tvoří komín důležitou vizuální stopu identifikující průmyslovou minulost místa.